

KS. JANUSZ GREŻLIKOWSKI

INSTYTUCJA SEPARACJI W PRAWIE EUROPEJSKIM

Skoro Polska jest członkiem Wspólnoty Europejskiej, warto przyjrzeć się, jak do instytucji separacji podchodzi ustawodawstwo państw należących do Unii Europejskiej. Interesuje nas, jakie są normy prawa europejskiego odnośnie do instytucji separacji? Jak tę instytucję postrzegają poszczególne państwa Unii Europejskiej i jakie rozwiązania prawne proponują? Czy są alternatywą dla rozwodu, czy też nie, oraz jakie wartości i idee realizują?

1. Pojęcie separacji

Określenie „separacja” wywodzi się z łacińskiego terminu *separatio*, co oznacza rozdzielenie, rozłączenie, odosobnienie¹. Pojęcie to jest utożsamiane z tzw. *divortium semiplenum*, które praktycznie oznacza rozłączenie małżonków i pozbawienie małżonka, będącego przyczyną separacji, „prawa do wspólnego łoża, stołu i zamieszkania”². Zanim nastąpi między małżonkami separacja, musi najpierw dojść pomiędzy nimi do nieporozumienia, sporu, a jeżeli nie zostaną one złagodzone lub pozytywnie rozstrzygnięte, mogą przerodzić się w trwałą niezgodę, niechęć, aż w końcu może dojść do rozłamu, do separacji³.

W dobie współczesnej wiele małżeństw przeżywa i doświadcza w pewnym momencie swego życia kryzysu, załamania planów życiowych, braku zaufania do współmałżonka. Większość z nich lepiej lub gorzej potrafi rozwiązać zaistniałe problemy, a często i konflikty. Zdarza się jednak, że przeżywany przez małżonków kryzys jest na tyle silny, że nie potrafią oni, a czasem wręcz nie chcą go przezwyciężyć, a jako możliwość wyjścia z zaistniałej sytuacji widzą tylko odejście od siebie poprzez zerwanie wszelkich więzów. Prowadzi to w konsekwencji do podjęcia decyzji przez jednego lub oboje małżonków o zerwaniu wspólnoty życia małżeńskiego bez ingerencji sądu, własnym autorytetem. W efekcie powstaje sytuacja, którą określa się mianem separacji faktycznej⁴.

Separacja zatem – w przeciwieństwie do rozwodu – nie powoduje rozwiązania małżeństwa, powoduje jednak częściowe ustanie skutków tego małżeństwa. Jednym z zasadniczych skutków separacji jest zniesienie obowiązku wspólnego pożycia małżeńskiego. Przepisy o separacji prawnej normują instytucję małżeństwa z uwzględnieniem braku wspólnego pożycia małżonków, wszystkie inne przepisy dające się pogodzić z sytuacją, w której więź małżeńska ulega rozluźnieniu, obowiązują w dalszym ciągu. Dlatego pomimo orzeczenia separacji małżonkowie są nadal zobowiązani do wierności, gdyż pozostają w związku małżeńskim, są także zobowiązani do wzajemnej pomocy, gdyby jedno z nich było w niedostatku.

Separacja prawna (inaczej formalna) powstaje poprzez sądowe orzeczenie, dokonane zgodnie z prawem na wniosek uprawnionej osoby, po zweryfikowaniu przytoczonych powodów separacyjnych. Orzeczenie to rozstrzyga jednocześnie o skutkach prawnych ustanowionej separacji małżonków, jednak bez naruszania węzła małżeńskiego. Skutkiem takiej separacji jest zniesienie, na ogół z mocy orzeczenia sądu, wspólnego obowiązku pożycia małżonków. Pojęcie separacji prawnej należy jednoznacznie oddzielić od pojęcia separacji jako instytucji prawa, czyli zespołu przepisów określających przyczyny, warunki, sposób przeprowadzania i skutki separacji małżonków⁵.

Określając krótko instytucję separacji prawnej, należy stwierdzić, że jest to instytucja regulująca stopień utrzymywania osobowych i majątkowych skutków małżeństwa, stopień ich modyfikacji czy uchybień⁶.

2. Założenia i rozporządzenia europejskie dotyczące instytucji separacji

Separacja prawna jest obecna w wielu systemach prawnych państw Europy Zachodniej. Występuje ona we Francji, Szwajcarii, Belgii, Wielkiej Brytanii, Włoszech, Hiszpanii, Portugalii, Danii, Holandii, Finlandii, Norwegii. Separacja prawna jest również znana w państwach Ameryki Południowej i niektórych stanach Ameryki Północnej⁷. W państwach Europy Środkowo-Wschodniej instytucja separacji prawnej nie występuje. Na ten stan rzeczy wpłynęło wiele czynników, najistotniejsze jednak to względy ideologiczne, które nie pozwoliły, aby separacja funkcjonowała jako instytucja prawna. Jednocześnie należy zauważyć, że separacja prawna nie występuje w prawie austrackim i szwedzkim, brak jej także na Cyprze, w Czechach, Estonii, Łotwie, Słowenii, Słowacji i Finlandii⁸.

Instytucja separacji prawnej jest w wielu krajach różnie uregulowana. Można wyróżnić model, w którym zakłada się niezależność instytucji sepa-

racji i rozvodu, model w którym nie różnicuje się przesłanek do rozvodu i przesłanek do otrzymania separacji oraz model, w którym rozwód zależy od uprzedniej separacji, a więc małżonkowie, którzy chcą otrzymać rozwód, muszą przez pewien czas pozostawać w formalnie ustanowionej separacji. Obecnie separacja jako niezbędny etap przejściowy dla uzyskania rozvodu występuje w nielicznych ustawodawstwach, np. w Irlandii czy we Włoszech. To, że w wielu krajach funkcjonuje instytucja separacji, świadczy o tym, iż spełnia ona tam swoją rolę.

Jeżeli chodzi o regulacje prawne dotyczące rodzin i małżeństw, znajdują się one we wszystkich traktatach generalnych Unii Europejskiej, a także w wielu traktatach szczegółowych, m.in. w Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych⁹. Instytucja separacji natomiast nie występuje we wszystkich krajach Unii. Pomimo tego braku w jej strukturach trwały prace nad ujednoczeniem prawa cywilnego poszczególnych państw poprzez tworzenie umów międzynarodowych odnośnie do rozwodów i separacji. Owocem takich prac jest m.in. konwencja uchwalona w Hadze 1 VI 1979 r. o uznawaniu rozwodów i separacji¹⁰ oraz konwencja uchwalona przez Radę Unii Europejskiej 24 V 1998 r. w sprawie właściwości oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich¹¹. Część przepisów z konwencji z 1998 r. została przeniesiona do rozporządzenia Rady (WE) nr 1347/2000 z 29 V 2000 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej za dzieci obojga małżonków¹². Rozporządzenie to obecnie już nie obowiązuje, gdyż zostało zastąpione nowym rozporządzeniem Rady nr 2201/2003 z 27 XI 2003 r., które w zasadzie nie zmienia nic w interesującym nas zagadnieniu separacji¹³. Obowiązujące rozporządzenie ma na celu doprowadzenie do spójności w sprawach jurysdykcji w sprawach małżeńskich, w tym w sprawach o separację. Dzięki powyższemu pierwszemu rozporządzeniu w Polsce, po jej wstąpieniu do Unii Europejskiej, a także w całej Europie od 1 marca 2001 r., kiedy to rozporządzenie weszło w życie, łatwiej jest uzyskać uznanie orzeczenia o rozwodzie i separacji, wydanego w innym państwie członkowskim Unii. Przepisy powyższego rozporządzenia, poza Danią, stosowane są bezpośrednio i dlatego też może powołać się na nie przed sądem każdy obywatel Unii Europejskiej¹⁴.

Zgodnie z zapisem rozporządzenia z 27 XI 2003 r., nie można odmówić uznania orzeczenia dotyczącego separacji z tego względu, że prawo państwa członkowskiego, w którym wystąpiono o uznanie, nie dopuszcza separacji przy jednakowym stanie faktycznym. Orzeczenia zaś wydane w jednym państwie członkowskim są uznawane w innych państwach członkowskich

bez potrzeby przeprowadzania specjalnego postępowania¹⁵. Niemniej jednak powyższe rozporządzenie nie określa wprost, który system prawny ma być podstawą rozstrzygnięcia spraw. W efekcie zdarza się, iż sądy jednego państwa członkowskiego muszą stosować prawo innego państwa, a zależy to od prawa obowiązującym w danym kraju¹⁶. Zgodnie z art. 18 Ustawy Prawo prywatne międzynarodowe – dla rozwodu lub separacji właściwe jest wspólne prawo ojczyście małżonków w chwili wystąpienia z żądaniem rozwodu lub separacji. W braku wspólnego prawa ojczyście małżonków właściwe jest prawo państwa, w którym oboje małżonkowie mają miejsce zamieszkania, a gdy małżonkowie nie mają miejsca zamieszkania w tym samym państwie, właściwe jest prawo polskie.

W sprawach o separację na terenie państw Unii Europejskiej sądami właściwymi są te, w których: 1) znajduje się stałe miejsce zamieszkania jednego z małżonków w przypadku złożenia wspólnego wniosku w danym państwie członkowskim; 2) zamieszkuje strona powodowa; 3) małżonkowie posiadają obywatelstwo¹⁷. Właściwość sądu jest tutaj istotna i ważna, chodzi bowiem o łatwą możliwość dostępu do sądu oraz ochronę wartości o charakterze osobistym, m.in. takich jak wolność sumienia i wyznania. Jednocześnie prawodawstwo europejskie zastrzega, iż strony nie mogą wybrać innego sądu niż jednego z wyżej wskazanych. W przypadku jednak, gdy sprawa wniesiona została do dwóch różnych państw członkowskich, sądem właściwym będzie ten, do którego wniosek wpłynął wcześniej¹⁸.

Sądy państwa członkowskiego orzekające w sprawach pozwów rozwodowych, o separację lub unieważnienie małżeństwa są właściwe we wszystkich sprawach dotyczących również odpowiedzialności rodzicielskiej wobec wspólnego dziecka małżonków, jeżeli dziecko ma miejsce zwykłego pobytu w tym państwie członkowskim. Jeżeli dziecko nie ma miejsca zwykłego pobytu w państwie członkowskim, sądy tego państwa są właściwe do orzekania w sprawie, jeżeli dziecko ma miejsce zwykłego pobytu w jednym z państw członkowskich i co najmniej jeden z małżonków jest odpowiedzialny jako rodzic za dziecko oraz jurysdykcja tych sądów została uznana przez małżonków i leży w najlepszym interesie dziecka. Jurysdykcja przyznana kończy się z dniem uprawomocnienia się orzeczenia dopuszczającego lub oddalającego pozew rozwodowy, o separację lub unieważnienie małżeństwa lub z dniem uprawomocnienia się orzeczenia dotyczącego odpowiedzialności rodzicielskiej lub z chwilą zakończenia postępowania z innych względów¹⁹.

W ostatnich latach Komisja Europejska rozpoczęła także szereg prac w sprawie prawa właściwego w sprawach rozwodowych i o orzeczenie

separacji. W wyniku procesu konsultacyjnego 17 lipca 2006 r. Komisja przedłożyła wniosek dotyczący rozporządzenia Rady zmieniający wspomniane rozporządzenie (WE) numer 2201/2003 w odniesieniu do jurysdykcji i wprowadzający zasady dotyczące prawa właściwego w sprawach małżeńskich. Ogólnym celem powyższego wniosku było ustalenie jasnych i wszechstronnych ram prawnych w sprawach małżeńskich w Unii Europejskiej oraz zapewnienie obywatelom odpowiednich rozwiązań pod względem pewności i przewidywalności prawnej, elastyczności i dostępu do sądu²⁰.

3. Separacja w wybranych państwach Unii Europejskiej

Separacja prawna małżonków uregulowana jest w wielu systemach prawnych państw Unii Europejskiej według – jak wspomniano – zasadniczo trzech modeli: 1) model, w którym zakłada się niezależność separacji i rozwodu (np. Francja, Wielka Brytania, Polska); 2) model, w którym uzyskanie rozwodu zależy od uprzednio orzeczonej separacji (np. Hiszpania i Włochy); 3) model, w którym nie istnieje separacja prawna, ale formalna (np. większość krajów Europy Środkowej)²¹.

Według tych trzech powyższych modeli regulujących instytucję separacji przedstawione zostaną wybrane systemy prawne normujące separację w kilku różnych państwach europejskich, w tym i Polski.

3.1. Francja

Francuski kodeks cywilny²² reguluje instytucję separacji, nazywając ją „rozdzieleniem cielesnym”. Według prawa francuskiego każdy z małżonków może żądać ustanowienia separacji małżeńskiej przez sąd i może ona zostać orzeczona w takich samych przypadkach i okolicznościach co rozwód. We Francji jednak te dwie instytucje, choć podobne, są niezależne od siebie i u podstaw obu instytucji tkwią dwie przeciwstawne zasady: w odniesieniu do separacji jest to nierozzerwalność małżeństwa, natomiast rozwód oparty jest na zasadzie wolności jednostki²³.

Przesłankami orzeczenia separacji w systemie prawa francuskiego są: 1) wzajemna zgoda małżonków; 2) długotrwałe zerwanie wspólnego pożycia; 3) wina małżonka. Małżonkowie, którzy żądają separacji, nie są obowiązani do podawania przyczyn i muszą tylko przedłożyć do sądowego zatwierdzenia porozumienie wzajemne, regulujące i określające skutki separacji²⁴. Kolidują żądań rozwodu i separacji została uregulowana podobnie, jak w prawie polskim: jest zatem dopuszczalne złożenie przeciwstawnego żądania rozwodu lub separacji przez pozwanego małżonka. Jednak w pierwszej kolejności sąd rozstrzyga żądanie rozwodu²⁵. Małżonkowie

jednak pozostający w orzeczonej separacji mogą uzyskać rozwód m.in. w drodze konwersji separacji w rozwód. Generalnie rzecz ujmując, separacja orzeczona przez sąd według francuskiego kodeksu cywilnego wywiera takie skutki, jak rozwód, z pewnymi jednak modyfikacjami, związanymi z faktem, że małżeństwo nadal istnieje²⁶. Separacja bowiem w prawie francuskim nie rozwiązuje małżeństwa, lecz uchyla obowiązek wspólnego pożycia. Jednocześnie z przepisów francuskiego kodeksu cywilnego nie wynika, że małżonkowie będący w separacji obowiązani są dochować wzajemnej wierności. W literaturze jednak przyjmuje się, że obowiązek wierności trwa przez cały okres trwania związku małżeńskiego, ponieważ nie jest on sprzeczny ze stanem separacji²⁷.

Według francuskiego kodeksu cywilnego separacja kładzie kres obowiązkowi prowadzenia wspólnoty domowej, jednakże obowiązek opieki wciąż istnieje. Żona ponadto zachowuje także nazwisko małżonka²⁸. Jednocześnie sąd orzekając separację rozstrzyga o władzy rodzicielskiej, ustala miejsce zamieszkania dziecka oraz określa wysokość świadczeń alimentacyjnych na jego rzecz²⁹.

W zakresie skutków majątkowych separacja pociąga za sobą rozdzielność majątkową, a jednocześnie zostaje utrzymany obowiązek wsparcia umożliwiający przyznanie świadczenia alimentacyjnego bez uwzględnienia winy. Wydane postanowienie pociąga jednak za sobą rozwiązanie i likwidację ustawowej wspólnoty dorobku majątkowego małżonków, jak w przypadku rozwodu³⁰.

Jednocześnie małżonek wyłącznie winny, jak również małżonek, który zainicjował separację, powołując się na zerwanie pożycia, traci prawo do dziedziczenia ustawowego po współmałżonku. Tym samym stosunki majątkowe podlegają reżimowi separacji *ex tunc* od dnia wytoczenia powództwa³¹.

W trakcie trwania separacji na wniosek jednego z małżonków postanowienie separacyjne może zostać przekształcone prawomocnie w postanowienie o rozwodzie, jednakże tylko w przypadku gdy separacja trwała co najmniej trzy lata. Sąd wówczas orzeka rozwód i ustala jego skutki. Natomiast jeśli separacja orzeczona została na podstawie wspólnego wniosku stron, może ona być przekształcona w rozwód jedynie na podstawie nowego wspólnego powództwa³².

3.2. Wielka Brytania

W prawie brytyjskim separacja do XIX wieku była orzekana tylko przez sądy kościelne. Począwszy od roku 1857 także przez sądy państwo-

we³³, głównie w wypadkach cudzołóstwa lub okrucieństwa³⁴. Do końca XIX wieku separacja odgrywała rolę dominującą, ponieważ rozwód, ze względu na wysokie koszty i skomplikowane procedury był rzadkością, szczególnie dla klas uboższych³⁵.

Obecnie w Wielkiej Brytanii separację sądową reguluje ustawa małżeńska z 1950 r., znowelizowana w roku 1969. Na jej podstawie każdy z małżonków może żądać orzeczenia separacji, o ile zaistniała jedna ze wskazanych przesłanek, do których należą: cudzołóstwo, porzucenie, okrucieństwo, zgwałcenie lub jego usiłowanie, nieuleczalne zaburzenia psychiczne oraz separacja faktyczna³⁶. W brytyjskiej literaturze przedmiotu wyraża się pogląd, iż separacja jest wskazana przede wszystkim wówczas, gdy strony chcą się rozwieść np. z przyczyn religijnych, a celowe jest uregulowanie ich stosunków orzeczeniem sądu³⁷.

Orzeczenie separacji nie rozwiązuje małżeństwa, lecz wyłącza obowiązek wspólnego pożycia³⁸. Małżonek, który zwrócił się o wydanie takiego orzeczenia, zostaje zwolniony z obowiązku mieszkania ze swoim mężem lub żoną. Jednakże nie może on ponownie wstąpić w związek małżeński. Dlatego też w rzeczywistości separacja sądowa to opcja dla małżonków, których małżeństwo uległo trwałemu rozkładowi, ale którzy nie pragną ponownie zawrzeć związku małżeńskiego³⁹. Małżonkowie będąc w separacji w dalszym ciągu obowiązani są do wierności i lojalności oraz do dostarczania sobie środków na utrzymanie⁴⁰. Separowani małżonkowie nie muszą mieszkać razem, lecz w przypadku śmierci jednego z małżonków bez wcześniejszego sporządzenia testamentu jego majątek zostanie podzielony zgodnie z zasadami działu beztestamentowego dotyczącymi podziału majątku, z wyjątkiem faktu, gdy majątek zostanie podzielony tak, jak gdyby mąż lub żona zmarli uprzednio, a wszelkie korzyści, jakie mogliby otrzymać, zostaną utracone⁴¹.

Zaznaczyć należy, iż okoliczności uzasadniające orzeczenie separacji mogą stanowić także uzasadnienie orzekanego później rozwodu⁴². Wniosekodawca musi jednak udowodnić trwały rozkład pożycia małżeńskiego i przedstawić dowody istnienia jednego lub więcej faktów wymaganych w celu udowodnienia tego rozkładu⁴³.

3.3. Polska

Zgodnie z brzmieniem ustawy z 21 V 1999 r. wprowadzającej instytucję separacji do polskiego systemu prawnego⁴⁴, ustanowienie separacji małżeńskiej, czyli „zawieszenia” małżeństwa, może nastąpić, jeżeli między małżonkami nastąpił zupełny rozkład pożycia małżeńskiego na płaszczyź-

nie ekonomicznej, duchowej i fizycznej. Aby sąd mógł ustalić, że zaistniał zupełny rozkład pożycia małżeńskiego, musi najpierw ustalić, jakie ważne powody sprawiły, że ten rozpad nastąpił. Nie jest konieczne, ażeby rozkład był trwały. Pomińcie pojęcia „trwałość rozkładu pożycia” w przypadku orzeczenia separacji ma służyć ewentualnemu pojednaniu małżonków⁴⁵.

Prawną separację orzeka sąd okręgowy po przeprowadzeniu rozprawy. W myśl art. 611 § 1 k.r. i o., jeżeli między małżonkami nastąpił zupełny rozkład pożycia, każdy z małżonków może żądać, ażeby sąd orzekł separację. Jednakże mimo zupełnego rozkładu pożycia orzeczenie separacji nie jest dopuszczalne, jeżeli wskutek niej miałyby ucierpieć dobro wspólnych małoletnich dzieci małżonków lub z innych względów orzeczenie separacji byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego (np. w przypadku nieuleczalnej choroby jednego ze współmałżonków lub w celu uregulowania spraw majątkowych współmałżonka)⁴⁶. Przyjęto też zasadę, iż przesłanki orzekanej przez sąd separacji nie są tożsame z przesłankami rozwodu. Sąd może orzec separację w razie zupełnego rozkładu pożycia, natomiast przesłanką rozwodu jest zawsze rozkład zupełny i trwały. Warunki istnienia trwałego rozkładu mają decydujący wpływ na rozróżnienie separacji od rozwodu.

O ustanowienie separacji może wystąpić do sądu każdy z małżonków. Jeżeli małżonkowie nie mają wspólnych małoletnich dzieci, sąd może orzec separację na podstawie zgodnego żądania małżonków i wtedy mówimy o separacji zgodnej. Żądanie to powinno być wyrażone w sposób wyraźny przez oboje małżonków w formie wniosku skierowanego do sądu. Jeżeli orzeczenia separacji żąda tylko jeden z małżonków, a drugi pozostaje bierny, a także w przypadku jeśli jeden żąda separacji, a drugi rozwodu, to przy tej rozbieżności mamy do czynienia z tzw. separacją niezgodną i aby można było orzec separację, jeden z małżonków musi wystąpić już nie z wnioskiem, a z pozwem do sądu. W tym drugim przypadku, jeżeli żądanie rozwodu jest uzasadnione, sąd orzeka rozwód, gdyż jest to żądanie dalej idące, jeśli chodzi o skutki prawne⁴⁷. Gdyby jednak orzeczenie rozwodu było niedopuszczalne, a żądanie orzeczenia separacji uzasadnione, sąd orzeka separację.

Orzekając separację w trybie procesowym sąd wypowiada się, czy i który z małżonków ponosi winę rozkładu pożycia małżeńskiego. Sąd może jednak zaniechać wypowiedzania się w kwestii winy na zgodne żądanie małżonków; w tym przypadku następują takie skutki, jak gdyby żaden z małżonków nie ponosił winy. Sąd rozstrzyga również o władzy rodzicielskiej nad wspólnym potomstwem małżonków⁴⁸.

Małżonek separowany, który nie został uznany za winnego rozkładu pożycia małżeńskiego i który znajduje się w niedostatku, może żądać od drugiego małżonka dostarczenia środków utrzymania w zakresie odpowiadającym usprawiedliwionym potrzebom oraz możliwościom zarobkowym i majątkowym zobowiązanego. Małżonek pozostający w separacji, w myśl art. 614 § 3 k.r. i o., nie może zawrzeć nowego małżeństwa, ponieważ węzeł małżeński jest zachowany w dalszym ciągu oraz jeżeli wymagają tego względy słuszności, małżonkowie pozostający w separacji obowiązani są do wzajemnej pomocy i szacunku⁴⁹. Orzeczenie separacji powoduje również powstanie między małżonkami rozdzielności majątkowej.

Podstawowym skutkiem orzeczenia separacji nie jest ustanie małżeństwa, jak to ma miejsce przy uzyskaniu rozwodu. Separacja powoduje w zasadzie takie skutki, jak orzeczenie rozwodu, ale rozwodem nie jest. Separowany małżonek nie ma prawa do powrotu do nazwiska, jakie nosił przed zawarciem małżeństwa. Separacja wyłącza obowiązek wspólnego pożycia, a także powoduje podobne skutki w dziedzinie władzy rodzicielskiej, alimentów, wyłączenia od dziedziczenia, wykluczenia domniemania pochodzenia dziecka z małżeństwa, gdy zostanie urodzone przez matkę pozostającą w separacji⁵⁰. Osoby, które pozostają w separacji, mogą w każdej chwili zwrócić się do sądu o jej zniesienie lub orzeczenie rozwodu.

3.4. Hiszpania

Według hiszpańskiego ustawodawcy separacja oznacza zawieszenie wspólnoty małżeńskiej, czyli ustanie obowiązku pożycia, bez uszczerbku dla możliwości ustanowienia świadczenia, które może być uznane za usprawiedliwione z uwagi na nierówność ekonomiczną⁵¹. Separacja stanowi samoistny sposób rozwiązywania problemów małżeńskich, jednakże małżonkowie korzystają z niej często, dlatego, że jej przeprowadzenie ułatwia i przyspiesza rozwód⁵². Orzeczenie separacji, które trwa minimum rok, stanowi jedną z ważnych podstaw uzasadniających żądanie rozwodu⁵³. Małżonkowie mogą wybrać między dwoma instytucjami, tj. rozwodem i separacją, w przypadku poważnego kryzysu ich związku⁵⁴. Przyczyny, na które może powołać się małżonek wnoszący o orzeczenie separacji, są określone i zalicza się do nich m.in.: cudzołóstwo, rozłączenie trwające ponad trzy lata, skazanie na karę pozbawienia wolności powyżej sześciu lat, alkoholizm, lekomania, choroba psychiczna, naruszenie obowiązków względem dzieci lub współmałżonka⁵⁵.

Całość spraw o orzeczenie separacji podlega kognicji hiszpańskich sądów powszechnych dopiero od 1981 roku, bowiem w okresie wcześniej-

szym, w zależności od formy zawarcia małżeństwa, o separacji orzekały bądź sądy powszechne, bądź sądy kościelne⁵⁶.

Separacja w Hiszpanii, podobnie jak rozwód, uznawana jest za sposób rozwiązania sytuacji, w której przyczyny wskazują na to, iż nie jest możliwe kontynuowanie małżeństwa. Jeśli małżonkowie wspólnie wnoszą o separację, tzn. oboje małżonków lub jedno z nich za przyzwoleniem drugiego, może zostać ona zostać orzeczona pod warunkiem, że upłynął co najmniej rok od momentu zawarcia małżeństwa⁵⁷. W przypadku natomiast braku takiej zgody, separacja może być ustanowiona jedynie wtedy, gdy wnioskuje o nią jeden z małżonków powołując się na wystąpienie jednej z przyczyn, o których mowa była powyżej. Obecnie w doktrynie prawa hiszpańskiego wskazuje się na dużą otwartość w ocenie przyczyn separacji i uznaje wygaśnięcie uczuć małżeńskich jako czynnik wystarczający dla ustanowienia separacji, co z góry prowadzi do porzucenia całego pojęcia winy⁵⁸.

W myśl przepisów hiszpańskiego prawa cywilnego skutki prawne separacji polegają na zachowaniu węzła małżeńskiego, co wiąże się z zachowaniem dotychczasowego stanu cywilnego, w postaci stanu pozostawania w małżeństwie oraz z zakazem zawarcia nowych małżeństw przez małżonków separowanych⁵⁹. Jednocześnie ustaje obowiązek wspólnego pożycia, natomiast w dalszym ciągu trwa obowiązek wierności oraz obowiązek alimentacyjny⁶⁰. Natomiast z chwilą prawomocności orzeczenia ustaje małżeński ustrój majątkowy, a małżonkowie tracą prawo do dziedziczenia ustawowego po sobie⁶¹.

3.5. Włochy

Instytucję separacji we Włoszech reguluje księga pierwsza włoskiego kodeksu cywilnego, w tytule szóstym o małżeństwie⁶². Ustawa wylicza dwie formy separacji: sądową i konsensualną. Obok nich istnieje jeszcze trzecia forma, nie znajdująca kompleksowej regulacji, a określana przez naukę prawa jako separacja czasowa⁶³. Może ona nastąpić w toku postępowania o unieważnienie małżeństwa, o separację lub o rozwód. Wymienione trzy postacie separacji nazywane są wspólnie mianem separacji legalnej⁶⁴, w celu odróżnienia ich od separacji faktycznej.

Prawo włoskie dla otrzymania rozwodu m.in. wymaga, aby małżonkowie pozostawali przez okres trzech lat w formalnej separacji, która może być orzeczona przez sąd, lub podjęta na zasadzie umowy zatwierdzonej przez sąd⁶⁵. Rozłączenie się małżonków na podstawie porozumienia nie wywiera żadnych skutków prawnych, jeśli nie zostanie potwierdzone przez sąd⁶⁶.

Włoski kodeks cywilny przewiduje również separację w formie zarządzenia tymczasowego, która jest orzekana na wniosek jednego z małżonków na czas postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa, lub z urzędu, gdy jedno lub obydwój małżonkowie są niepełnoletni lub ubezwłasnowolnieni⁶⁷.

Separacja we Włoszech, podobnie jak w innych krajach, nie rozwiązuje węzła małżeńskiego, lecz powoduje ustanie lub modyfikację pewnych jego skutków⁶⁸. Orzekając separację bowiem sąd orzeka m.in. w zakresie, któremu z małżonków powierza się dzieci oraz stosuje zarządzenie dotyczące potomstwa, a w szczególności ustala miarę i sposób, w jaki drugi małżonek powinien przyczyniać się do utrzymania, wykształcenia i wychowania dzieci, jak również sposób wykonywania jego praw⁶⁹.

W prawie włoskim separacja wywołuje doniosłe skutki w zakresie małżeńskiego obowiązku pomocy materialnej, który ulega znacznej modyfikacji⁷⁰. Pojawia się mianowicie obowiązek alimentacyjny, którego spełniania można żądać zawsze, gdy zaktualizują się jego przesłanki⁷¹. Jednocześnie obok obowiązku alimentacyjnego w prawie włoskim przy instytucji separacji wprowadzono także obowiązek dostarczania utrzymania. Obowiązany do świadczeń z tytułu utrzymania może być także małżonek niewinny. Celem takiego rozwiązania jest zapewnienie uprawnionemu małżonkowi ochrony dalej idącej niż alimenty, a polegającej na utrzymaniu takiego poziomu egzystencji, jak podczas wspólnego pożycia, podobnie jak to jest w prawie polskim⁷². Oprócz powyższych obowiązków, sąd orzekający separację może także zobowiązać małżonka do udzielenia odpowiedniego zabezpieczenia rzeczowego lub osobistego, jeżeli istnieje niebezpieczeństwo, że mógłby uchylać się od wypełnienia obowiązku alimentacyjnego oraz świadczenia utrzymania⁷³.

Ponadto sąd włoski orzekając separację musi również ustalić winę stron oraz uregulować kwestię opieki nad dziećmi. W orzeczeniu separacyjnym znaleźć muszą się także rozstrzygnięcia dotyczące kwestii strony pokrzywdzonej, regulujące zakres obowiązków małżonka winnego. Jednocześnie orzeczenie separacyjne znosi wspólność majątkową małżonków i dopuszcza podział majątku. Sąd dodatkowo ustala, czy kobieta może posługiwać się dotychczasowym nazwiskiem, czy nazwiskiem noszonym poprzednio⁷⁴.

3.6. Litwa

Prawo litewskie, w kodeksie uchwalonym w 2000 roku⁷⁵, separację prawną uznaje za formę reorganizacji rodziny, co następuje w drodze postępowania sądowego. Separacja nazwana jest oddzielnym pożyciem

małżonków. Także w litewskim systemie prawnym separacja nie powoduje rozwiązania węzła małżeńskiego, który trwa nadal. Separacja w systemie prawa litewskiego jest instytucją przedrozwodową i w trakcie jej trwania małżonkowie nie mogą zawrzeć nowego małżeństwa⁷⁶.

W prawie litewskim można wyróżnić dwa tryby orzeczenia separacji: na żądanie jednego z małżonka oraz na wspólne żądanie obojga małżonków. Jeden z małżonków może żądać separacji, jeżeli z powodu pewnych okoliczności, choćby niezależnych od drugiego małżonka, wspólne pożycie stało się niemożliwe, bądź godzi w dobro małoletnich dzieci małżonków, lub małżonkowie nie chcą kontynuować wspólnego pożycia⁷⁷. Jeśli natomiast separacja orzekana jest na zgodne żądanie małżonków, czyli na podstawie zawartej wcześniej umowy, sąd potwierdza umowę przedstawioną przez małżonków wpisując jej treść do treści orzeczenia⁷⁸. Sąd nie może jednak potwierdzić przedstawionej umowy, jeżeli jest ona sprzeczna z porządkiem publicznym lub powoduje uszczerbek w prawach i interesach małoletnich dzieci lub jednego z małżonków⁷⁹.

Sąd orzekając separację reguluje sytuację mieszkaniową, materialną i edukację dzieci, jak również podział wspólnego majątku⁸⁰. Ciekawym uregulowaniem jest to, że w razie śmierci jednego z małżonków drugi otrzymuje wszelkie prawa, tak jakby nadal byli małżeństwem. Przywilej ten jednak nie dotyczy małżonka, który został uznany przez sąd za winnego separacji oraz gdy intercyza małżeńska inaczej reguluje tę kwestię⁸¹. W orzeczeniu separacyjnym sąd może także rozstrzygnąć o obowiązku dostarczania środków utrzymania potrzebującemu małżonkowi, nawet jeżeli został on uznany za winnego separacji⁸². Separacja uwalnia małżonków od obowiązku wspólnego życia ze sobą, ale inne prawa i obowiązki wygasają. Prawne konsekwencje separacji zaczynają obowiązywać od momentu rozpoczęcia procesu, od czego jest odstępstwo na korzyść małżonka, który był ofiarą współmałżonka według oceny sądu. W tym wypadku konsekwencje prawne mogą zostać przeniesione do daty rozłąki małżonków⁸³.

Według litewskiego ustawodawcy sąd orzekając separację rozstrzyga także o władzy rodzicielskiej nad małoletnimi dziećmi małżonków, o wykonywaniu obowiązku alimentacyjnego wobec nich oraz o sposobie uczestniczenia w ich wychowaniu tego z małżonków, któremu dzieci nie zostaną powierzone⁸⁴.

Separacja wygasa, gdy separowani małżonkowie wznowią wspólne pożycie. Kończy się ona także na wspólny wniosek małżonków, na mocy wyroku sądowego. Po wznowieniu wspólnego pożycia małżonkowie żyją w rozłączności majątkowej, aż do momentu podpisania kontraktu małżeń-

skiego. Wygaśnięcie separacji powoduje jednak skutki dla osób trzecich, tylko wtedy gdy małżonkowie znów podpiszą kontrakt i zarejestrują go według specjalnej procedury opisanej w artykule 3.103 litewskiego kodeksu cywilnego. Separacja, w przypadku gdy nie wygaśnie, może jednak, po upływie od jej orzeczenia więcej niż jednego roku, zostać skonwertowana w rozwód na mocy artykułu 3.55 pkt. 1 § 1 litewskiego kodeksu cywilnego⁸⁵.

* * *

Z analizy rozwiązań prawnych odnoszących się do instytucji separacji w różnych państwach europejskich wynika, iż funkcjonowanie separacji prawnej służy przede wszystkim ochronie wartości o charakterze osobistym, m.in. takich jak wolność sumienia i wyznania. W większości przypadków jednak europejskie systemy prawne przyjmują, iż separacja poprzedza orzeczenie rozwodu i do niego prowadzi oraz konkretyzuje, który z separowanych małżonków obciążony zostaje obowiązkiem alimentacyjnym. Orzeczenie rozwodu może nastąpić w przypadku niepodjęcia przez małżonków wspólnego pożycia; okres ten jest w różnych krajach inny i waha się w granicach od roku do lat trzech.

PRZYPISY

¹ Zob. *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków 1997, s. 875.

² P. Kasprzyk, *Instytucja separacji małżeńskiej w świetle ustawy z dnia 21 maja 1999 roku*, Lublin – Sandomierz 1999, s. 14.

³ Por. J. Gręźlikowski, *Separacja – zło mniejsze niż rozwód*, „Homo Dei”, 72(2002), nr 2, s. 49–50.

⁴ P. Kasprzyk, *Instytucja separacji małżeńskiej...*, dz. cyt., s. 14–15.

⁵ J. Gręźlikowski, *Separacja – zło mniejsze niż rozwód*, art. cyt., s. 51.

⁶ P. Kasprzyk, *Instytucja separacji małżeńskiej...*, dz. cyt., s. 22.

⁷ W. Chrzanowski, *Problem ochrony trwałości małżeństwa w polskim prawie rodzinnym*, w: *Kościelne prawo procesowe. Materiały i studia*, t. 1, Lublin 1999, s. 20.

⁸ Ł. Dymkowski, *Separacja małżeństwa. Historia instytucji oraz obowiązujące przepisy prawa kanonicznego, polskiego i europejskiego*, Toruń 2007, s. 21.

⁹ Skrót MPPOiP; uchwalony na konferencji ONZ 16 XII 1966 r. w Nowym Jorku, ratyfikowany przez Polskę w 1977 r.

¹⁰ Konwencja o uznawaniu rozwodów i separacji z 1 VI 1970 r., Dz.U. 2001, nr 53, poz. 561.

¹¹ K. Gładych, *Rozporządzenie Rady (WE) nr 1347/2000 z dnia 29 maja 2000 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej za dzieci obojga rodziców*, „Technika i USC”, nr 4(41) 2004, s. 24.

¹² Rozporządzenie Rady (WE) nr 1347/2000 z dnia 29 maja 2000 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej za dzieci obojga rodziców, Dz.U. 2000, nr 51, poz. 160.

¹³ K. Gładych, *Rozporządzenie Rady...*, art. cyt., s. 26.

- ¹⁴ Tamże, s. 24–26.
- ¹⁵ Tamże, s. 25–26.
- ¹⁶ Zob. Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 158.
- ¹⁷ Zob. tamże, s. 159.
- ¹⁸ Zob. tamże.
- ¹⁹ P. Gogojewicz, *Separacja w Unii Europejskiej*, <http://gogojewicz.blox.pl/2009/06/Separacja-w-Unii-Europejskiej.html>.
- ²⁰ Zob. Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 160.
- ²¹ Zob. tamże, s. 161.
- ²² Kodeks cywilny francuski z 21 III 1804 r.
- ²³ A. Karasek, *Separacja i rozwód w prawie francuskim*, „Jurysta” 7(1999), nr 9, s. 29.
- ²⁴ Zob. A. Sylwestrzak, *Skutki prawne separacji małżonków*, Gdańsk 2007, s. 22.
- ²⁵ Tamże, s. 22–23.
- ²⁶ Zob. P. Kasprzyk, *Separacja małżonków – instytucja funkcjonująca w polskim prawie rodzinnym i w prawie kanonicznym*, „Jus Matrimoniale”, 8(2003), s. 91.
- ²⁷ M. Świdorska, *Separacja sądowa w prawie francuskim*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego”, 11(2002), nr 2, s. 615.
- ²⁸ Zob. Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 164.
- ²⁹ A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 23.
- ³⁰ Zob. Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 164.
- ³¹ A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 25.
- ³² Zob. Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 164.
- ³³ J. Górecki, *O rozwodzie w prawie angielskim*, „Państwo i Prawo”, 1963, nr 3, s. 499–500.
- ³⁴ A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 32.
- ³⁵ J. Górecki, *O rozwodzie...*, art. cyt., s. 499.
- ³⁶ Zob. A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 32.
- ³⁷ Tamże.
- ³⁸ Tamże, s. 33.
- ³⁹ Zob. Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 180.
- ⁴⁰ A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 33.
- ⁴¹ Zob. Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 180.
- ⁴² A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 33.
- ⁴³ Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 180.
- ⁴⁴ Ustawa o zmianie ustaw Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw, Dz.U. 1999 nr 52, poz. 532. Ustawa zaczęła obowiązywać od 16 grudnia 1999 r.
- ⁴⁵ J. Gręźlikowski, *Separacja – zło mniejsze niż rozwód...*, art. cyt., s. 55.
- ⁴⁶ Zob. art. 611 § 2 k.r. i o.
- ⁴⁷ Zob. art. 612 § 1 k.r. i o.
- ⁴⁸ P. Kasprzyk, *Instytucja separacji małżeńskiej...*, dz. cyt., s. 18–19.
- ⁴⁹ Zob. art. 614 § 3 k.r. i o.
- ⁵⁰ J. Gręźlikowski, *Separacja – zło mniejsze niż rozwód...*, art. cyt., s. 58.
- ⁵¹ Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 181.
- ⁵² J. Panowicz-Lipska, *Skutki prawne separacji faktycznej*, Poznań 1991, s. 32.
- ⁵³ A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 26.
- ⁵⁴ Zob. P. Kasprzyk, *Separacja...*, art. cyt., s. 92.
- ⁵⁵ Tamże.
- ⁵⁶ A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 25.
- ⁵⁷ Zob. Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 166.
- ⁵⁸ Tamże.
- ⁵⁹ A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 27.
- ⁶⁰ Tamże.
- ⁶¹ Tamże.

⁶² Kodeks cywilny włoski, ustawa z 19 V 1975 r., nr 115, „Gazetta Ufficiale” z 23 III 1975 r., nr 135.

⁶³ A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 18.

⁶⁴ Tamże.

⁶⁵ W. Góralski, *Separacja małżeńska jako instytucja chroniąca dobro małżonków i ich dzieci oraz trwałość małżeństwa w prawie kanonicznym i w prawie świeckim*, w: *Zagadnienia praw rodzin. XII Dni Praw Człowieka w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim – 1994*, red. J. Rebety, Lublin 1997, s. 13.

⁶⁶ P. Kasprzyk, *Separacja...*, art. cyt., s. 91.

⁶⁷ Tamże, s. 91–92.

⁶⁸ A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 18.

⁶⁹ Tamże.

⁷⁰ Tamże, s. 20.

⁷¹ Tamże.

⁷² Zob. A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 20–21.

⁷³ Tamże, s. 21

⁷⁴ Zob. Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 184.

⁷⁵ Kodeks cywilny uchwalony 18 VII 2000 r.

⁷⁶ Zob. Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 168.

⁷⁷ Zob. A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 31.

⁷⁸ Tamże.

⁷⁹ Tamże.

⁸⁰ Zob. Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 169.

⁸¹ Tamże, s. 168–169.

⁸² Zob. A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 32.

⁸³ Zob. Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 169–170.

⁸⁴ Zob. A. Sylwestrzak, *Skutki prawne...*, dz. cyt., s. 31.

⁸⁵ Zob. Ł. Dymkowski, *Separacja...*, dz. cyt., s. 169.